

**ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ
ЗАСОБАМИ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ**

У статті визначається поняття комунікативної ситуації та її складники. Авторка аналізує особливості моделювання комунікативної ситуації засобами англomовної прози; виокремлює складові комунікативної ситуації та рівні розуміння; моделює конфліктну інтеракцію, що представлена трьома типами розгортання конфліктної ситуації спілкування (залежно від обраної мовленнєвої стратегії мовця і адресата).

Дослідження мовних одиниць у межах комунікативно-функціонального підходу набуває все більшої актуальності. Ефективність та успішність комунікативного процесу, з одного боку, та комунікативні невдачі, помилки, бар'єри, з іншого боку, стають об'єктом дослідження багатьох сучасних мовознавчих розвідок [зокрема, 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. Стрижневим для успішності/неуспішності інтеракції є проблема розуміння, яка полягає здебільшого в індивідуальній специфіці адресантів кодувати і передавати інформацію, а завдання адресатів адекватно її сприймати та інтерпретувати [11: 422; 12: 111] у межах певної комунікативної ситуації. **Актуальність** дослідження зумовлена необхідністю подальших досліджень проблем прагмалінгвістики загалом, та розробки питання моделювання комунікативної ситуації, зокрема.

Мета статті – визначити особливості моделювання комунікативної ситуації засобами англomовної прози.

Поняття комунікативна ситуація є центральним поняттям прагмалінгвістики, поряд з такими ключовими поняттями, як адресант (мовець), адресат (слухач), інтенція (мета) і мовленнєвий акт.

Комунікативна ситуація – це вихідний момент будь-якої мовленнєвої дії. Н. І. Формановська визначає комунікативну ситуацію як складний комплекс зовнішніх умов спілкування та внутрішніх станів комунікантів, що представлені в мовленнєвій поведінці – висловлюванні, дискурсі [13: 42]. Комунікативну ситуацію розглядають також як ієрархічно складний компонент дискурсу, що містить формально-семіотичний, когнітивно-інтерпретаційний, соціально-інтерактивний рівні і розподіляється на окремі фрагменти, одиниці комунікації – комунікативні акти [9: 39].

Складові комунікативної ситуації – це ситуативні змінні, від яких залежить ефективність комунікації. Зміна значень будь-якого з цих компонентів призводить до зміни комунікативної ситуації, що у свою чергу призводить до варіювання засобів і поведінки учасників ситуації в цілому. Основними компонентами комунікативної ситуації є:

- 1) комуніканти;
- 2) комунікативний намір;
- 3) місце;
- 4) час;
- 5) обставини дійсності [14].

Вони виступають предметним компонентами ситуації. До компонентів комунікативної ситуації також відносять форму відправлення (мовний жанр), канал зв'язку (усний чи письмовий), код (мова і норма мовленнєвого використання). Усі фактори комунікативної ситуації поділяються на лінгвістичні і екстралінгвістичні. Вони знаходяться у постійній взаємодії. Комунікативна ситуація поєднує часові, просторові та предметні умови спілкування.

З точки зору взаємодії комунікантів у комунікативній ситуації виділяють три фази:

- 1) встановлення контакту;
- 2) його підтримка;
- 3) припинення [15: 35].

Орієнтація адресанта на адресата проявляється у виборі мовних засобів під впливом адресата та під впливом відповідної репліки, наступного комунікативного кроку.

Якість розуміння висловлювання залежить від комплексу факторів – різних умов, за яких здійснюється комунікація. Сукупність таких умов називається комунікативно-прагматичним контекстом [15: 35]. Розуміння – це не пасивний механічний рух від значення до смислу, це складний цілісний психологічний процес [16: 86]. У сучасній прагмалінгвістиці виділяють такі рівні розуміння [17: 43-44]:

- 1) рівень "зародження розуміння", на якому починається, але ще не усвідомлюється сам процес осмислення;
- 2) рівень розуміння, що характеризується розмитістю;
- 3) суб'єктивно пережите осмислення як розуміння: на цьому рівні розуміння суб'єктивно сприймається як уже досягнуте, хоча виразити ми його ще не можемо;

4) рівень чіткого розуміння повідомлення, але без перекладу сприйнятого, зрозумілого на своєму внутрішньому коді;

5) найвищий рівень розуміння, що характеризується "звільненням від скованості словесного формулювання" і можливістю вільного викладення зрозумілої інформації.

Як правило, основною інтенцією комунікантів є досягнення розуміння під час мовленнєвої інтеракції, у такому випадку, мовці налаштовані на кооперативне спілкування. В основі поведінки комунікантів у тій чи іншій комунікативній ситуації спілкування є кооперація і конфлікт. Водночас вони є двома генеральними установками співрозмовників, що визначають вибір ними мовленнєвих тактик поведінки в конфліктній ситуації і тим самим впливають на її подальше існування та вирішення [18: 295], що моделюється автором художнього твору певними мовними та мовленнєвими засобами.

Моделювання автором, зокрема, конфліктної інтеракції, презентується трьома типами розгортання конфліктної ситуації спілкування (залежить від мовленнєвої стратегії того, хто говорить, та адресата):

а) комуніканти по-різному налаштовані – один із учасників обрав конфліктну стратегію, інший – кооперативну:

How badly I acted to-night, Dorian? she cried.

"Horribly" he answered, gazing at her in amazement – "horribly! It was dreadful. Are you ill?"

"You have no idea what it was. You have no idea what I suffered."

"Dorian, you should have understood. But you understand now, don't you?"

"Understand what?" he asked, angrily.

"Why I was so bad to-night. Why I shall always be bad. Why I shall never act well again."

He shrugged his shoulders. "You are ill, I suppose. When you are ill you shouldn't act. You make yourself ridiculous. My friends were bored. I was bored." [19: 114-115].

Типом тексту даної комунікативної ситуації є діалог. Конфліктна налаштованість Доріана Грея моделюється автором за допомогою лексичних засобів, використання слів негативної семантики та синтаксичними засобами – короткими, еліптичними реченнями: *"Horribly"; "horribly! It was dreadful. Are you ill? You have no idea what it was. You have no idea what I suffered."; "Understand what?", "You are ill, I suppose. When you are ill you shouldn't act. You make yourself ridiculous. My friends were bored. I was bored."*; а кооперативна спрямованість жінки маніфестується через вибір інших синтаксичних структур, зокрема, розділове запитання *"But you understand now, don't you?"* та репліки-прохання *"Dorian, you should have understood."*; *"Why I was so bad to-night. Why I shall always be bad. Why I shall never act well again."* Невербальний компонент також присутній у цій комунікативній ситуації (*he asked, angrily; He shrugged his shoulders*).

б) обидва учасники діють, дотримуючись кооперативної лінії поведінки (найшвидший спосіб вирішення конфлікту):

"An artist should create beautiful things, but should put nothing of his own life into them. We live in an age when men treat art as if it were meant to be a form of autobiography. We have lost the abstract sense of beauty. Some day I will show the world what it is; and for that reason the world shall never see my portrait of Dorian Gray."

"I think you are wrong, Basil, but I won't argue with you. It is only the intellectually lost who ever argue. Tell me, is Dorian Gray very fond of you?" [19: 19-20].

Лорд Генрі та Халлфард мають різні погляди на життя, мистецтво та абстрактне поняття краси у зв'язку з різним життєвим досвідом, освітою та способом життя. Художник не погоджується з Лордом Генрі, але й не сперечається з ним: *"I think you are wrong, Basil, but I won't argue with you. It is only the intellectually lost who ever argue"*, при цьому невимушено змінює тему розмови, таким чином, змінюючи фокус уваги: *"Tell me, is Dorian Gray very fond of you?"*

в) обидва учасники керуються конфліктною стратегічною лінією поведінки, тобто ніхто не зацікавлений у досягненні згоди:

"You went to the Opera?" said Hallward, speaking very slowly, and with a strained touch of pain in his voice. "You went to the Opera while Sibyl Vane was lying dead in some sordid lodging? You can talk to me of other women being charming, and of Patti singing divinely, before the girl you loved has even the quiet of a grave to sleep in? Why, man, there are horrors in store for that little white body of hers!"

"Stop, Basil! I won't hear it!" cried Dorian, leaping to his feet. "You must not tell me about things. What is done is done. What is past is past." [19: 143-144].

Крім, ситуативних факторів, конфліктне спілкування між Халлфардом та Доріаном Грейем має соціолінгвістичне підґрунтя (різниця у віці, різні моральні установки). Конфліктна стратегія реалізується тактикою докору, якої притримуються комуніканти (*"You went to the Opera while Sibyl Vane was lying dead in some sordid lodging."* - *"Stop, Basil! I won't hear it!"*).

Слід зазначити, що стратегії мовців можуть змінюватися навіть у межах однієї комунікативної ситуації. У кожній конкретній комунікативній ситуації кожний з комунікантів має свою власну установку, свій замисел і тактики реагування в мовленнєвій інтеракції. Як видно із зазначених прикладів, поряд із інтенцією мовця суттєве значення має і налаштування адресата – те, що він думає

про предмет спілкування та ситуацію в цілому, як він збирається реагувати на інтенцію мовця. Отже, стержнем будь-якої ситуації спілкування є текстуально обумовлені відносини між адресантом і адресатом.

Таким чином, поняття коммуникативної ситуації та її складників є важливими факторами при дослідженні мовних одиниць у межах коммуникативно-функціонального підходу. Особливості моделювання коммуникативної ситуації авторами художніх творів зумовлюються низкою чинників, зокрема, характером текстуально визначених відносин між адресантом і адресатом, їхньою налаштованістю на кооперативне чи конфліктне спілкування і відповідний вибір ними стратегій та тактик мовленнєвого спілкування. Перспектива дослідження вбачається у створенні типології коммуникативних ситуацій на матеріалі сучасної англоязычної прози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Язв АН СССР. Сер. Лит. и яз. 4. – М., 1981. – С. 356-367.
2. Афанасьева Л. А. Организация интеракций с наличием угрозы негативного коммуникативного результата (на материале английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2005. – 23 с.
3. Афанасьева Л. А. К вопросу изучения успеха/неуспеха коммуникации в рамках прототипических когнитивных схем коммуникативной ситуации / Л. А. Афанасьева // Языковая картина мира: программа и резюме докл. междунар. конф. – Шяуляй, 2004. – С. 43-45.
4. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
5. Богданов В. В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты. – Л.: Узд-во ЛГУ, 1990. – 112 с.
6. Кукушкина О. В. Речевые неудачи как продукт речемыслительной деятельности: Автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01 / МГУ им. М. В. Ломоносова. – Москва, 1998. – 52 с.
7. Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект: Монография. – Харьков: Экограф, 2005. – 300 с.
8. Пугачева Е. А. Факторы непонимания в процессе коммуникации // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: Сб. материалов, Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2006. – С. 416-419.
9. Семенюк І. С. Відтворення концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ у сучасній американській художній прозі та газетній публіцистиці: лінгвокогнітивний аспект: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 256 с.
10. Славова Л. Л. Типологія коммуникативних невдач (на матеріалі сучасного англійського мовлення): Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 107 с.
11. Соколовская Е. М., Золотухина А. В. Парадокс понимания: лингвофилософский подход // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: Сб. материалов, Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2006. – С. 422-423.
12. Поликарпов А. А. Коммуникативная ситуация // Методологические проблемы социальной лингвистики. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1986. – С. 108-129.
13. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический поход. – М.: Русский язык, 2002. – 465 с.
14. Гак В. Г. Языковые преобразования. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1998. – 560 с.
15. Маслова А. Ю. Введение в прагмалингвистику. – М.: Флинта: Наука, 2010. – 152 с.
16. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолінгвистики: Учебное пособие. – М.: Лабиринт, 2005. – 320 с.
17. Сидоров Е. В. Онтология дискурса. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 232 с.
18. Чернецкий А. Р. Кооперация и конфликт как два возможных способа речевого поведения в конфликте // Язык и дискурс в статике и динамике: тезисы докл. Междунар. науч. конф., Минск: МГЛУ, 2008. – С. 295.
19. Oscar Wilde. The Picture of Dorian Gray. – Київ: "Знання", КОО, 2000. – 294 с.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2010 р.

Мартинова О. Н. Особенности моделирования коммуникативной ситуации средствами англоязычной прозы.

В статье определяется понятие коммуникативной ситуации и ее составляющих. Автор анализирует особенности моделирования коммуникативной ситуации средствами английской прозы; выделяет компоненты коммуникативной ситуации и уровни понимания; моделирует конфликтную интеракцию, которая представлена тремя типами развертывания конфликтной ситуации общения (в зависимости от выбранной речевой стратегии говорящего и адресата).

Martynova O. N. Peculiarities of Communicative Situation Presentation by Means of English Prose.

The article defines the notion of communicative situation and its constituents. The author analyses the peculiarities of communicative situation presentation by means of English prose; singles out the constituent parts of communicative situation and comprehension levels; models the conflict interaction presented by three types of conflict-oriented communicative situation (depending on the chosen speech strategy of the speaker and the addressee).